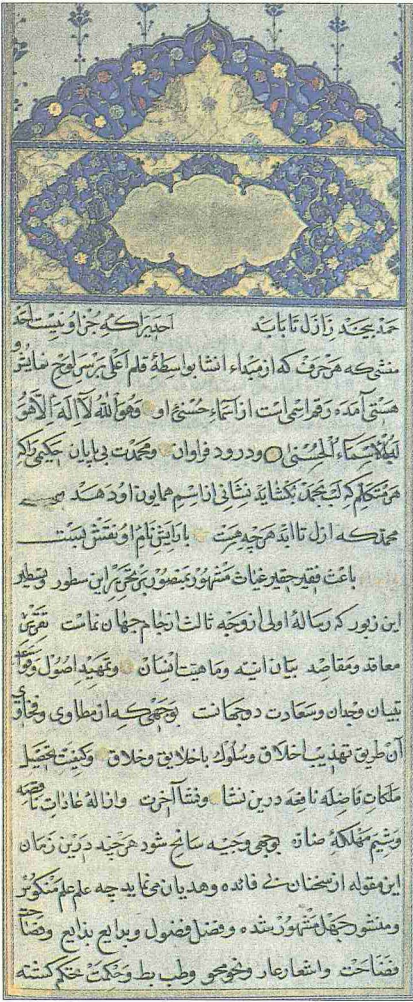

Müellif hattı *Ahlâk-ı Muhsinî*'nin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3521/9)

BİBLİYOGRAFYA :

Fügel, *Handschriften*, III, 292-293; Rieu, *Supplement to the Catalogue*, London 1895, s. 108; Âgâ Büzûrg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ te-şânî-i fî-ş-Şî'a*, Necef 1936, I, 378-379; Münzevî, *Fihrist*, II/2, s. 1534.

ORHAN BİLGİN

AHLÂK-ı MUHSİNÎ

(أخلاق محسنی)

Hüseyin b. Ali el-Kâşifî'nin
(ö. 910/1504)

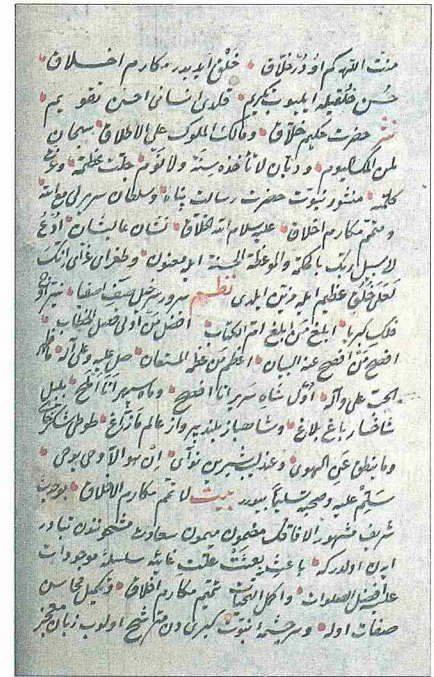
ahlâka dair Farsça eseri.

Sultan Hüseyin Baykara'nın oğlu Ebû'l-Muhsin Mirza adına 900 (1495) yılında kaleme alınmıştır. *Ahlâk-ı Nâsirî* ve *Ahlâk-ı Celâlî*'den sonra Farsça yazılmış ahlâk kitaplarının en meşhurlarından biri ve müellifinin eserleri arasında

en çok beğenilenidir. Eser kırk bab üzerine düzenlenmiştir; her babda ibadet, ihlâs, sabır, sebat, istikamet, şefkat, merhamet, ihsan, sehavet, emanet, diyanet, adalet, şecaat gibi ahlâk ve fâzilet kavramlarından biri ele alınmıştır. Bunların her biri tarif edildikten sonra zıt kavramlardan da faydalanılarak açıklamalar yapılmış, yer yer âyet, hadis, hikmetler ve atasözleriyle konuya uygun şiirler zikredilmiştir. Kitap, Şehzâde Ebû'l-Muhsin için yazıldığından öğütler ilk planda onu hedef almaktadır.

Ebû Muhammed Hasan b. Rûzbihân-ı Şîrâzî, *Ahlâk-ı Şemsî* (veya *Ahlâk-ı Şemsiyye*) adıyla esere bir nazire yazıp Şemseddin Muhammed Kurd'a ithaf etmişse de Kâşifî kadar başarılı olamamıştır. Bu nazirenin yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Lala İsmail, nr. 237).

Ahlâk-ı Muhsinî, Doğu ülkelerinde ve özellikle Hindistan'da çok tutunmuş, başta Türkçe olmak üzere çeşitli dillerde çevrilmiştir. Eserin Türkçe'ye ilk tercümesi II. Selim zamanında, Azmî mahlasıyla tanınan Pir Muhammed tarafından *Enisü'l-ârifin* adıyla yapılmıştır (1566). Mütercim eser üzerinde tasarrufta bulunarak ilâveler ve çıkarmalar yapmıştır. Bu tercümenin kütüphanelerimizde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1601; Hamidiye, nr. 629; Lala İsmail, nr. 243; Şehid Ali Paşa, nr. 1533; İÜ Ktp., TY, nr. 283, 2745, 2757; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2246, 2280, 2281, 2302, 2303; Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Ktp., Muzaffer Ozak kitapları, liste I, nr. 246). Eser daha sonraki tarihlerde Ebû'l-Fazl Muhammed b. İdris ed-Deftêrî, şair Abdurrahman Firâkî, Hoca Sâdeddin'in oğlu Abdülaziz ve Osmanzâde Taib tarafından da Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu tercümelerin bazı yazma nüshaları da kütüphanelerimizde bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3467; Ayasofya, nr. 2829; Nâfiz Paşa, nr. 848; Esad Efendi, nr. 1806; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan, nr. 2006/1; Râşid Efendi Ktp., nr. 1077; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2244, 2245). Osmanzâde Taib'in *Ahlâk-ı Ahmedî* adıyla özet olarak yaptığı ve III. Ahmed'e sunduğu tercüme, 1840'da Matbaa-i Âmi-re'de basılmıştır. Hüseyin el-Kâşifî'nin bu eseri, şair ve tarihçi Âgehî Muhammed Rîzâ (ö. 1874) tarafından Doğu Türkçesi'ne çevrilmiştir. *Ahlâk-ı Nâsirî* ve *Ahlâk-ı Celâlî* gibi *Ahlâk-ı Muhsinî* de Avrupalı müstesriklerin dikkatini çekmiş, belli başlı Batı dillerine kısmen ve ya tamamen tercüme edilmiş, bu diller-

Ahlâk-ı Muhsinî'nin Pir Muhammed b. Ali tarafından yapılan tercümesinden bir sayfa
(Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1601, vr. 1^a)

de üzerinde incelemeler yapılmıştır. Eserin İngilizce tercümesi ilk defa 1823 baskısı ile birlikte neşredilmiştir.

Çeşitli ülkelerin kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan *Ahlâk-ı Muhsinî*, bir kısmı taş basması olmak üzere Hindistan, İran ve diğer bazı ülkelerde birçok defa basılmış, Tahran'da bir ilmî neşri de yapılmıştır (1328 hş. / 1949).

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vâiz, *Ahlâk-ı Muhsinî*, Bombay 1300, Giriş; Keşfü'z-zunûn, I, 37-38; H. Ethé, *Târîh-i Edebiyyât-ı Fârsî* (trc. Rızâzâde Şafak), Tahran 1337 hş., s. 267, 269; Nefisi, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 404; Münzevî, *Fihrist*, II/2, s. 1591-1593; Hânâbâ, *Fihrist*, I, 137-138; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 525; G. M. Wickens, "Aklâq-e Moḥsenî", *Elr*, I, 724.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

AHLÂK-ı NÂSİRÎ

(أخلاق ناصری)

Nasîrüddîn-i Tûsî'nin
(ö. 672/1274)

ahlâk ve ahlâk felsefesiyle ilgili temel konuları ele alan Farsça eseri.

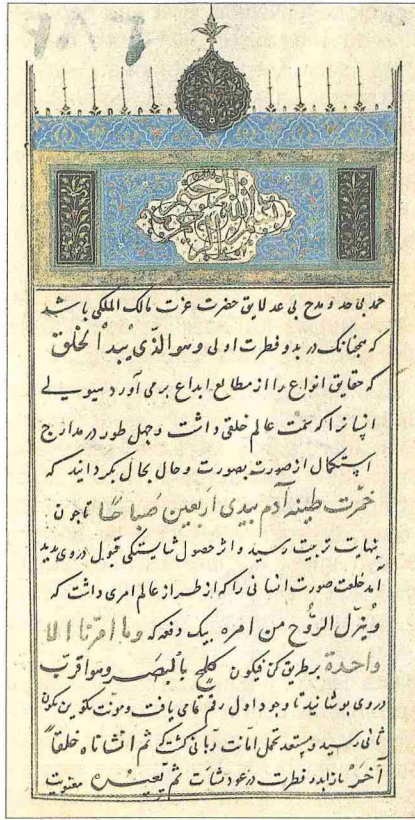
İsmâîlî emirlerinden Nâsirüddin Abdürrahîm b. Ebû Mansûr'un isteği üzerine muhtemelen 633 (1236) yılında yazılan eser, insanın ahlâkî şahsiyetini oluş-

turan alışkanlıkların, fazilet ve reziletlerin nasıl meydana geldiğini ve ne gibi sonuçlar doğurduğunu felsefî bakımdan tam bir titizlikle araştırmayı, faziletleri geliştirme ve reziletlerden korunma yollarını göstermeyi gaye edinmiştir. *Ahlâk-ı Nâsirî*'de beşerî sıfatlar, huylar ve alışkanlıklar ayrı ayrı inceleme konusu yapılmış, ruhî ve mânevî hastalıkların teşhis ve tedavisi, başka bir deyişle, ahlâkî koruma ve güzelleştirme yolları gösterilmiş, bu suretle ahlâk ilminin "mânevî tıp" ilmi olduğu şeklindeki Ebû Bekir er-Râzî'den beri İslâm âleminde yaygınlaşan klasik görüş devam ettirilmiştir. Eser, bu sahada yazılan Farsça kitapların ilki ve günümüze kadar ulaşmış olanların en değerlisidir. Bu özelliğiyle İslâm dünyasında ahlâk alanında yazılmış daha sonraki eserlerin pek çoğuna şekil ve muhteva bakımından örnek olmuştur.

Ahlâk-ı Nâsirî bir mukaddime ile üç "makale"den meydana gelir. "Tehzîbü'l-ahlâk" adlı ilk makale, "Mebâdî" ve "Ma-kâsîd" başlıklı iki bölüm halinde olup on yedi fasıldır. Aile ahlâkî ve idaresinden bahseden "Tedbîr-ü'l-menâzil" adlı ikinci makale beş, "şehirlerin yönetimi" anlamına gelen, siyasi ve sosyal ahlâk bahislerinin yer aldığı "Siyâset-ü'l-müdün" adlı üçüncü makale ise sekiz fasıl olup sonuncusu Eflâtun'a atfedilen bazı öğütleri ihtiva eder.

Eserin başlıca kaynağı, İbn Miskeveyh'in *Kitâbü Tahâretü'l-a'râk fî teh-zîbi'l-ahlâk* adlı Arapça eseridir. Tûsî, önce Farsça'ya tercüme ettiği bu kitabı daha sonra bazı değişiklikler yaparak eserine katmış, böylelikle *Ahlâk-ı Nâsirî*'nin birinci makalesi olan "Tehzîbü'l-ahlâk" bölümü meydana gelmiştir. "Tedbîr-ü'l-menâzil" kısmında daha çok İbn Sînâ'nın aynı adı taşıyan risâlesinden, üçüncü makalesinde de Fârâbî'nin *es-Siyâsetü'l-medeniyye*'sinden istifade etmiştir. Tûsî, eserin önsözünde belirttiği gibi, İbnü'l-Mukaffa'nın "edeb"leri ile Eflâtun, Aristo ve Kindî'nin risâleleri gibi diğer kaynaklardan da faydalanmış ve bunlardan iktibaslar yapmıştır. İsmâîlîler'in kalesinin Hülâgû Han tarafından fethedilmesi üzerine hapisten kurtulan ve kitabını gözden geçirerek yeni bir önsöz ekleyen Tûsî, bu önsözde, eserin bazı yerlerini değiştirip onu yeni velinimetlerine takdim ettiğini de belirtmiştir. Eserin bugün elde bulunan şekli bu ikincisidir.

Ahlâk-ı Nâsirî, çeşitli kaynaklardan faydalanılarak yazılmış olması itibarıyla

Ahlâk-ı Nâsirî'nin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2833)

le orijinal değilse de düzenleniş, önemli tarif ve açıklamaları ve bilhassa öz-lü muhtevası ile yeni bir eser hüviyetini taşımaktadır. H. Ethé, onun üslup bakımından kuru ve Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*'sinden daha az fasih olduğunu söylüyorsa da bu iddiaya katılmak mümkün değildir.

Ahlâk-ı Nâsirî'nin İran'da ve İran dışında, tam veya eksik olmak üzere, sekene yakın yazma nüshası vardır. İlk şerhi, Şah Âlemgîr zamanında, Abdurrahman b. Abdülkerîm Abbâsî-yi Burhân-pûrî tarafından 1687'de yapılmıştır. İlk olarak 1269'da (1853) Kalkûta'da yayımlanan eserin (bk. Sartori, II/2, s. 1012), bir kısmı taş basması olmak üzere Hindistan, İran ve Pakistan'da çeşitli neşirleri yapılmışsa da M. Minovî ve A. R. Haydarî neşri (Tahran 1356 hş.) dışındakilerin hiçbirisi ilmî değildir. Celâl Humâî'nin *Ahlâk-ı Nâsirî*'den seçmeler yapmak ve bunlara dipnotlar, lugatçe ve bir önsöz ilâve etmek suretiyle hazırladığı *Müntehab-ı Ahlâk-ı Nâsirî* (Tahran 1320 hş.) adlı önemli çalışması okullarda okutul-

mak üzere İran Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Eskiden beri müstecirlerin dikkatini çeken ve çeşitli dillere çevrilen eserin İngilizce tam tercümesi M. Wickens tarafından yapılmıştır (*The Nasirean Ethics*, London 1964). Sovyet yazarı Rehim Sultan Ovundur da çeşitli nüsha farklarını dikkate alarak eseri Azerî Türkçesi'ne çevirmiştir (Bakû 1980).

BİBLİYOGRAFYA :

Celâl Humâî, *Müntehab-ı Ahlâk-ı Nâsirî*, Tahran 1320 hş., Giriş; a.mlf., "Muqaddime-i Kadim-i Ahlâk-ı Nâsirî", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât*, III/3, Tahran 1956, s. 17-20; *Yâdnâme-i Tûsî*, Tahran 1336 hş., s. 117; Ethé, *Târîh-i Edebiyyât*, s. 267-269; Rızâzâde Safak, *Târîh-i Edebiyyât-ı İran*, Tahran 1341 hş., s. 357; Vahid-i Dâmgânî, *Ahlâk-ı Nâsirî* [Tûsî], Tahran 1344 hş., Mukaddime, s. 28; Münzevî, *Fihrist*, II/2, s. 1534-1538; Yârşâtr, *Fihrist*, I, 139; G. Sartori, *Introduction*, New York 1975, II/2, s. 1011-1012; Tüten Özkaya, "Sovyetler Birliği'nde Nasiruddîn-i Tûsî'nin Ahlâk-ı Nâsirî Eseri Üzerine Çalışmalar", *Erdem*, IV/10, s. 273-290; G. M. Wickens, "Ahlâq-e Nâsirî", *Elr*, I, 725.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

el-AHLÂK ve's-SİYER

(bk. MÜDÂVATÜ'n-NÜFÜS).

AHLÂKU'İ-EŞRÂF

(أخلاق الاشراف)

Ubeyd-i Zâkânî-i Kazvî'nin

(ö. 772/1371 [?])

devrindeki bir kısım ileri gelenlerin ahlâk ve davranışlarını tenkit eden Farsça eseri.

740 (1339) yılında kaleme alınmıştır; müellifin mensur eserlerinin en önemlisi sayılır. Eser, adıyla Nasirüddîn-i Tûsî'nin *Evşâf-ü'l-eşrâf*'ini andırırsa da gaye ve muhteva itibarıyla ondan farklıdır. Eser, bu isim verilmesinde mahirane bir alay ve edibane bir kınama sezilmektedir. Zâkânî bu kitabında Sa'dî'nin *Gülîstân*'ında kullandığı üslubu taklit etmeye çalışmış, ancak onun kadar başarılı olamamıştır. Müellifin, kendi devrindeki yönetici kadronun ve onların yolunda gidenlerin İslâmî esaslara saygılı olmadıklarını, fazilet olarak telakki ettikleri şeylerin hiçbir ahlâkî yönü bulunmadığını çekinmeden ve bir edibe yarışır şekilde ortaya koyması eserin en önemli özelliğidir. Ubeyd-i Zâkânî, *Ahlâku'î-eşrâf*'in önsözünde gerçek eşrafın (şerefli kişiler) kimler olduğunu belirt-